

LA PEDAGOGIA CIÈNCIA, TAMBÉ EN DIÀLEG

MARTÍ TEIXIDÓ I PLANAS

Societat Catalana de Pedagogia i SCF

Acceptant la invitació a parlar del diàleg en la filosofia de l'educació, he volgut posar d'entrada l'accent en la pedagogia, la ciència de l'educació. En els Col·loquis de Vic sobre l'educació (2018) ja vaig exposar «L'educació. Entre la filosofia i la pedagogia». El diàleg casa bé amb la filosofia, hom ho admet. Que casi amb la ciència ja demana afinar més.

Caracterització del diàleg

El diàleg com a intercanvi de pensament entre humans inclou elements emotius i cognitius. El diàleg més racional, cognitiu, és filosòficament dialèctic de les idees i esdevé polític quan la confrontació té per finalitat ulterior dominar. És el diàleg dialèctic. El diàleg més emocional parteix de la confiança en l'altre, deixa de banda la confrontació i s'interessa per la intercomprensió acceptant allò que ens aporta sense renunciar a voler fer entendre allò del que estem convençuts per les raons que expressem. És el diàleg dialogal caracteritzat pel filòsof i teòleg Panikkar (1979, 1999).

El diàleg cerca la veritat a través de la confiança en els altres, de la mateixa manera que la dialèctica cerca la veritat confiant en l'ordre de les coses, en el valor de la raó i els

arguments de pes. La dialèctica és l'optimisme de la raó, el diàleg és l'optimisme del cor. La dialèctica creu que pot enfocar la veritat basant-se en la consistència objectiva de les idees. El diàleg creu que pot avançar pel camí de la veritat basant-se en la consistència subjectiva dels interlocutors dialògics. El diàleg no pretén ser un *duo-logue* en primera instància, és a dir un duet de *lógoi*, que continuaria essent dialèctica; sinó un *dia-logos*, un intent obstinat del *lógos* per atènyer una voluntat que el transcendeixi.¹

La relació educativa és una relació molt complexa. Posa en relació l'educador, persona amb vivències, experiències, cosmovisió i axiologia amb els educands, persones que s'estan autoconstruint a partir del que reben de la família, de l'escola, dels mitjans de comunicació, de les seduccions del consum. Reben: modelatge, normes, exigències, elogis, suggestions, informacions, valoracions, preguntes, regals, excuses.

La ciència pedagògica (didàctica, organització escolar, orientació personal) ha de ser consistent en la seva construcció i d'entrada sembla que s'hagi de sotmetre al diàleg lliure. Potser, diríem, com la medicina; el metge prescriu un tractament i disposa uns fàrmacs. En medicina tradicionalment s'entén així però han sorgit orientacions de la salut diverses. Tanmateix s'ha acceptat que la persona és qui té el dret sobre la salut i alhora s'ha comprovat que la seva disposició psíquica és un factor altament condicionant. En pedagogia, hem passat de la imposició d'una determinada educació (tradicció sense pedagogia) a una educació sobre la qual tothom diu el que «creu» (pensa o intueix). D'educació tothom pensa que en sap, sembla que el diàleg sigui fàcil i tothom hi diu la seva. Efectivament, tothom educa però cal un cert fonament.

1. Comentari del teòleg Gerard Hall al Simposi Internacional de 2002 *La Filosofia intercultural de Raimon Panikkar*; vegeu Boada (ed.) 2004: 143-144.

El diàleg no és un valor absolut, si és que n'hi ha cap, i particularment en els assumptes relacionals. El diàleg és imprescindible en la filosofia pràctica, filosofia per viure i conviure. L'educació és possiblement l'acció relacional més complexa, ho afecta tot. Comencem pel que és implícit, la percepció: mirada, oïda, tacte (físic o simbòlic), i en menor grau olfacte i generalment queda fora el gust bucal. I seguim. L'expressió que amb la paraula produeix tonalitat i musicalitat. El tipus d'enunciat (assertiu, dubitatiu, interrogatiu). El contingut substantiu intel·ligible, molt o no tant. Factors condicionants externs: espai, enllumenat, sonoritzat, a peu dret, asseguts o caminant. Les experiències personals relacionades dels receptors de comunicació.

El diàleg és una producció entre persones amb tots aquests elements integrants i factors condicionats.

Ciència i diàleg

L'esforç per una ciència de precisió i exactitud a partir de Galileu ha fet grans progressos, però justament ha anat perfilant models més complexos que incorporen més variables. Kant ja va advertir de la percepció subjectiva inicial per a una epistemologia. Així, hem vist com la física mecanicista s'ha fet més precisa amb la física quàntica. La pretensió d'objectivitat ha estat obsessiva com a nota distintiva de la ciència intentant distanciar el subjecte observant de l'objecte observat. El filòsof Eduard Nicol (1974) amb *Metafísica de la expresión* desacredita una ciència que vol ignorar la perspectiva subjectiva i la seva condició ètica. Sempre veu la ciència amb el diàleg:

El entendimiento es una función hermenéutica, que quiere decir dialógica. La ciencia es una de las formas de expresar la comunidad del ser; pero es una forma histórica: la univocidad no es un hecho lógico «natural», sino una operación, una obra del científico, incierta como todas. [...]

Lo esencial y radical por consiguiente, en la relación de significatividad no es una relación misteriosa entre la palabra y el objeto, sino una relación entre dos sujetos. En ella se efectúa esa referencia, esa con-fluencia hacia el objeto, en que consiste la auténtica *convenientia*. / El convenio de los dialogantes es un hecho que no implica, naturalmente, un acuerdo deliberado, o una especie de pacto social. Las cuestiones relativas al origen del lenguaje no guardan ninguna relación con la estructura del consenso que pone al descubierto el análisis fenomenológico. Sea cual sea el sistema simbólico, ningún término puede ser efectivamente significativo si su sentido no es consentido, o sea un *sentido común*. No se trata pues de un consentimiento personal voluntario sino de una propiedad inherente al logos mismo. El consenso no es sino el hecho de la inteligibilidad; es una palabra que podemos usar para captar mejor que la significación, aunque es una referencia a algo real, sólo es posible como relación de entendimiento mutuo. El acto de nombrar es una literal conversación. (Nicol 1974: 182)

Nicol precisa «una propiedad inherente al logos mismo». Cal dir-ho atès que massa sovint es redueix el logos a raó cognitiva oblidant el sentit emotiu indissociable. Així mateix, el mot *conversa* es distancia de la lògica posant l'accent en la reunió en què s'accionen versions o voltes sobre un assumpte.

Si la biologia troba la seva certitud entre l'atzar i la necessitat, les ciències socials han de fer-ho entre la intencionalitat i la necessitat. La intencionalitat o voluntat té base emotiva i cognitiva alhora; emotiva conscient amb sentiment i emotiva inconscient resultant d'experiències anteriors. Les ciències socials són les més conversacionals.

La pedagogia ciència de l'educació ha de ser necessàriament dialogal. Una educació que té per finalitat el desenvolupament personal i social dels infants i joves està contribuint a llur propi desenvolupament com a subjectes de la seva vida. L'acció científica comporta conèixer els edu-

cands com a persones (neuropsicologia) en una societat i cultura (socioantropologia) i la seva capacitat d'aprendre (epistemologia genètica i d'interacció social). L'acció tècnica comporta organitzar el currículum, els espais i agrupaments i les dinàmiques d'interacció: observacions, lliçons, diàlegs, exercitacions. La pedagogia ha de fonamentar i organitzar l'aprenentatge però en actuar ha d'establir una relació horitzontal, d'igual a igual com a persones fent atenció a les variables no previstes i ajustar el projecte d'intervenció a la seva vida i participació.

L'educador ha de ser persona dialogal posant en valor els alumnes o educands tal com són. «L'actitud, el gest i la paraula del mestre o professor en l'acció tutorial ha de ser diferent de la d'ell mateix com a docent, sense entrar en contradicció. Una actitud especialment dialogant amb més preguntes, silencis i ocasió de participació dels alumnes» (Teixidó 2017: 89). Els prejudicis com: «tenen un baix nivell», «són un grup molt mogut»... situen en una postura de superioritat que impedeix el diàleg. L'educador dialogal accepta els alumnes tal com són, incondicionalment. El filòsof i pedagog Joaquim Xirau (1940) associa la relació educativa a una relació d'amor:

Ya en los diálogos platónicos, Sócrates se señala como maestro del amor. Unidas en amor la belleza del joven discípulo y la sabiduría del maestro, siguen el camino que les lleva a la verdad y al perfeccionamiento personal en una comunidad de vida y de conocimiento. Desde entonces amor y pedagogía han ido siempre juntas. (vol. I, 255-256).

No cabe duda que el maestro debe enamorar. Toda su eficacia depende del amor que suscita. Es preciso que promueva en el discípulo toda la fuerza del ímpetu amoroso. Pero no es fácil ver cómo es posible enamorar sin amar. La presencia de un ser superior puede suscitar admiración y respeto. No basta por sí mismo para provocar el amor. La admiración es la inclinación reverente hacia otro ser en

presencia de sus cualidades superiores... por su belleza, por su talento, por su sabiduría, por su fuerza. [...] El amor es, como vimos, anterior y previo al conocimiento. No sólo no lo supone, sino que lo condiciona. El amor ha sido «creado para pensar» (Llull). No el pensamiento para amar. (vol I, 261).

Comunitat de vida i de coneixement. La relació d'amor és molt més que admiració i respecte i és anterior al coneixement. A la relació horitzontal i de confiança que suposa el diàleg s'hi afegeix l'acceptació incondicional dels alumnes, ja abans de conèixer-los, amb totes les seves aptituds i necessitats.

Sobre aquesta base de seguretat afectiva, el coneixement flueix en doble sentit: el mestre coneix els alumnes, cadascun, i els alumnes accedeixen al coneixement seduïts, conduïts pel mestre. Això no treu que el mestre sigui exigent. Ens ve a la ment la imatge del mestre del film *La lengua de las mariposas*² de José Luis Cuerda, fet a partir del relat de Manuel Rivas.

El diàleg a l'educació podem ja veure'l en Sòcrates per la voluntat d'accedir a la veritat. No debades el considerem el primer mestre de la cultura occidental. El pedagog Paulo

2. José Luis Cuerda direcció, Manuel Rivas relat: *La lengua de las mariposas* <https://youtu.be/Zkb0rDc7jo4> [Visible 22.11.2020]. Producció de «Sogecine» i «Las producciones de Escorpión».

Freire (1967), ja al segle xx, pren el model del diàleg socràtic i el desenvolupa en els «cercles de cultura», grups de treballadors analfabets, però no incultes, als qui dona la paraula des del primer dia. És a partir del seu vocabulari habitual, conegut, que aplega un «univers vocabular» d'unes quaranta paraules carregades de significació per als treballadors a partir de les quals descodifiquen síl·labes i lletres. Aviat aprenen a confegir les paraules i ja saben llegir. És amb el diàleg, que estableixen una comunicació plena de significat mestre i treballadors analfabets. Aprenen a llegir, a donar significat al món i a entendre la realitat política. És la «conscienciació». També la neuroeducació constata un diàleg cerebral. Entre les àrees de Wernicke i de Broca les lletres i sons de la paraula passen pel cervell emocional a través de l'amígdala seguint recorreguts d'anada i tornada, multidireccionals, en un diàleg (sic) constant entre neurones d'una xarxa neuronal amb d'altres xarxes amb milers de re-entrades (Mora Teruel 2020: 97-100).

El psicòleg clínic Carl Rogers (1961), introdueix la teràpia centrada en la persona, la part més important de la qual és deixar que la persona parli i escoltar-la. Ha induït el corrent d'educació no-directiva com a procediment pedagògic per contribuir al procés de convertir-se en persona que ha de fer cadascú. Escoltar és condició imprescindible del diàleg. En algunes situacions la persona no pot parlar expressant les seves vivències, emocions i impressions però pot ser que pugui fer un diàleg solipsista saludable quan no hi ha ocasió de parlar-ne amb l'altre. Són els soliloquis d'Agustí d'Hipona (386) o bé el «Soliloqui solipsista» de Raimon (1996)³ que jo sempre he trobat molt agut. Són preses de consciència d'un mateix en el món que ens poden evitar l'estat patològic o la depressió.

3. RAIMON, cançó: «Soliloqui solipsista». Vegeu <https://youtu.be/InCpGzgOTDE> [consultat 15.11.2020].

Persona i diàleg

El diàleg és fonamentalment relació a dos, potser més dispersa quan es produeixi en un ambient col·lectiu. És una relació de Jo-Tu en què Jo soc Tu i alhora Tu ets Jo. Dialogar amb l'altre és conèixer l'altre i també conèixer-se un mateix com reflectint la pròpia imatge en un mirall. És la base de l'acceptació de l'altre com un mateix, «Soi-même comme un autre» com diu Paul Ricoeur (1990), filòsof obertament personalista.

Podem veure com el diàleg integra sense contradicció i atén la complexitat humana: epistemologia a la recerca de la veritat, pedagogia per acceptar l'educand tal com és, psicoteràpia per aconsellar segons cada persona, personalisme per comprendre's un mateix.

El diàleg és doncs la característica més evident de l'opció humanista: filosofia, psicologia, pedagogia.

Cal marcar diferències entre el diàleg i altres formes de relació. La mediació intervé amb acceptació de les parts confrontades. És un diàleg mediat que posa l'accent en la posició del mediador. La negociació és als antípodes del diàleg. És moguda per interès de cadascuna de les parts en enfrontament que exigeixen els màxims però van disminuint fins a arribar a un punt d'acord que les parts consideren preferible a no acordar res. En això hi ha dedicats molts juristes, però no és diàleg. Ja és més difícil parlar de diàleg en economia i en política per bé que hi ha opcions d'economia social i de política social i coneixem economistes i polítics ben compromesos en la causa. (Potser per això no governen). Actualment, per treure's la mala consciència, són molts els que parlen de diàleg, però analitzant el seu discurs podem veure que es fa una instrumentalització o banalització del diàleg.

L'escola del diàleg

A l'escola s'ha fet un canvi total. De l'escola de la instrucció dels il·lustrats que en l'organització adaptava la instrucció militar va seguir l'alternativa d'una escola participativa amb bases científiques, l'Escola Activa a l'inici del segle xx. Amb els règims polítics autoritaris es van reforçar els models escolars doctrinals, feixistes i avui segueixen models tecnocràtics i competitius. El diàleg no forma part d'aquests models i no hi ha models intermedis.

Imatges de l'escola autoritària, doctrinària, i de l'escola de la diversitat i el diàleg.

L'actual situació de pandèmia, tancament temporal de les escoles i represa amb condicions de protecció ha fet revalorar la convivència i el diàleg a l'escola. Es fa atenció a: escolar els altres, que es pugui parlar de tot, que la llibertat

d'expressió tingui el límit del respecte dels altres, que es coneguin diferents maneres de pensar i que es vegi l'oportunitat de tractar temes comuns.⁴

Hi ha un clar impediment al diàleg. És la inundació que ha creat un currículum escolar excessiu que l'Administració educativa ha disposat amb caràcter prescriptiu per a tota escola. Certament, en la societat actual cal un pla d'estudis, un mínim comú a tots els ciutadans, però el currículum extens correspon a cada escola. L'obsessió pel currículum ha (a) negat la iniciativa i decisió del mestre o professor. Amb tot, el diàleg és sempre relació interpersonal. En escoles doctrinàries i feixistes i amb un currículum escolar excessiu, hi ha mestres o professors dialogants. És la persona del mestre la que obre la porta al diàleg amb la seva paraula, el seu gest i la seva mirada.

L'escola del diàleg és la que pot evidenciar el diàleg públic, pseudodiàleg mogut per interessos ocults i finalitats amb trucatge. No és diàleg la tertúlia immensa, inacabable en què tothom diu la seva sense necessitat de fonamentar-ho. S'ha imposat el «jo crec», que no vol dir altra cosa que «jo penso però no me'n demaneu raons, jo soc la raó». Confiam que a l'escola es formi una generació que sàpiga què és el diàleg i el practiqui amb consciència.

La família actual ha d'haver abandonat el model autoritari, la raó de «perquè jo t'ho dic», «perquè jo soc el teu pare». No deu ser fàcil quan la regularitat dels àpats en família és escassa. Així, hem perdut ocasions de diàleg i també una manera de menjar fent salut. L'humà és un animal que menja en companyia compartint l'aliment i en la nostra cultura compartint la conversa. Si nosaltres ho hem oblidat, hi ha anuncis comercials que ens ho recorden amb la finalitat de vendre'ns els seus productes.

4. Consorci d'Educació de Barcelona. Espais de diàleg als centres educatius. <https://serveiseducatiu.xtec.cat/lescorts/espais-dialelg/>

Conclusió amb dos principis clars

1/ *Si els escoltem, ells escolten*. El primer mètode d'ensenyament és el modelatge. Es fa a la família i a l'escola. Si els adults escoltem, primer temps del diàleg, els infants i adolescents escolten. Si escolten, es carreguen d'energia per parlar i parlaran amb intenció i contingut. Seran persones dialògiques. Perquè pensen tenen motiu de diàleg. Perquè dialoguen activen el pensament.

2/ *Els infants han d'escoltar i parlar*. Ja no podem dir als infants que han de creure els pares, els mestres. Per contra, oïm com massa gent fonamenta el seu pensament en si mateix («jo crec»).

Podem preguntar als infants si han escoltat i de què es parlava. Podem preguntar ¿I tu, què en penses? Però sense convertir-ho en interrogatori. Sovint és millor comunicar les nostres experiències i pensament. I la comunicació genera comunicació quan hi ha vincle de confiança.

El diàleg s'aprèn en la infància, des del naixement. La persona rep una herència genètica, l'espècie humana ja hi afegeix l'herència epigenètica. Ja sols cal que la criança i l'educació provoquin l'eclosió, l'eclosió de persones dialògiques.

El Ripollès 15 de novembre de 2020

Bibliografia

AGUSTÍ D'HIPONA. *Soliloquis (Contra Academicos, Soliloquia)*. Traducció i edició a cura de Joan Pegueroles, Barcelona: Laia, 1982.

BOADA, Ignasi (ed.). *La Filosofia intercultural de Raimon Panikkar*. Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis i Editorial Pòrtic, 2004.

FREIRE, Paulo (1969). *La educación como práctica de la libertad*. Buenos Aires: Siglo XXI, 1973.

- MORA TERUEL, Francisco. *Neuroeducación y lectura*. Madrid: Alianza Editorial, 2020.
- NICOL, Eduard. *Metafísica de la expresión*. Edició revisada amb reduccions de la primera edició de 1957. México: Fondo de Cultura Económico, 1974.
- PANIKKAR, Raimon. *Myth, Faith and Hermeneutics. Cross-Cultural Studies*, New York: Paulist, 1979.
- = *The Intrareligious Dialogue*. New York: Paulist, 1999.
- RAIMON. «Soliloqui solipsista». *Nova Integral Edició 2000*, CD5 – CD9, text p: 170.
- Ricoeur, Paul, *Soi-même comme un autre*. Paris: Éditions du Seuil, 1990.
- ROGERS, Carl R. *El proceso de convertirse en persona*. Barcelona: Paidós [1961] 1973.
- TEIXIDÓ, Martí. *Pedagogia, ara*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2017.
- XIRAU, Joaquim. *Amor y mundo* [1940] a *Obras completas, vol. I Escritos fundamentales*. Barcelona / Rubí: Fundación Caja Madrid / Anthropos, 1998.